

**ДО РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ ПРОЕКТУ
«ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ:
ПОШУКОВИЙ ТА ДОСЛІДНИЦЬКИЙ АСПЕКТИ»**

Кафедра вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» завершила роботу над анонсованим проектом, яку було розпочато ще в 2008 році. Актуальність та значимість проекту визначається, по-перше, необхідністю створення реального звідного опису історико-культурних пам'яток української провінції та їх «вписування» в історичний контекст регіону та країни. По-друге, вона визначається потребою вироблення системи використання історико-культурних об'єктів у навчальному процесі та позааудиторній роботі. Останнє є обов'язковим компонентом формування історичної пам'яті та національної ідентифікації молоді. По-третє, що власне й визначає практичний бік питання, – це можливість виокремити частку цих об'єктів для розробки туристичних маршрутів вихідного дня.

Комплексне вивчення історико-культурних об'єктів місцевого значення, описаних у контексті історичного розвитку регіонів, також дасть змогу рельєфно виділити загальне, особливе й одиначне названих у загальному історико-культурному ареалі України, що, у свою чергу, дозволить отримати нові знання в етнополітичному, етнокультурному та історичних аспектах.

Отримані наукові результати добре корегуються з підходами, принципами та напрямками краєзнавчої діяльності, викладеними в Указі Президента України № 344/2013 від 25.06.2013 року «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», постанові Кабінету Міністрів України за № 928 від 3 вересня 2009 р. «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України», Наказі Міністерства освіти і науки України за № 641 від 16.06.2015 р. «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходах щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендаціях щодо національно-патріотичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах» та ін. рішеннях центрального та місцевих органів.

Об'єктом дослідження постала історико-культурна спадщина українського народу, а його предметом є пам'ятки республіканського і місцевого значення областей України та Автономної Республіки Крим, які знаходяться за межами великих міст і обласних центрів, але які здатні здійснити суттєвий вплив на формування національної гідності молодого покоління.

У результаті десятирічної науково-пошукової роботи було здійснено історико-культурні експедиції до всіх 24 областей України та АР Крим, де виявлено значну кількість об'єктів, які не ввійшли до числа пам'яток першої та другої охоронних категорій, однак які мають велику краєзнавчу цінність.

Опрацьовано також значний масив архівного матеріалу в центральних та обласних архівах. За допомогою методу усної історії було здійснено опис історії виникнення багатьох культових споруд. По кожному з об'єктів складено опис, який дає можливість визначити його місце і роль у контексті історії конкретної місцевості.

Проведену роботу здійснено на основі досягнень сучасної вітчизняної регіоналістики та краєзнавства. Останні також підтвердили повну доцільність її проведення. Історіографічною основою проекту стали наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних авторів з питань цивілізаційного розвитку, історії окремих цивілізацій тощо [1]. У своїй роботі ми спиралися на психолого-педагогічні аспекти краєзнавчих праць В. Бенедюк, досвіду використання краєзнавчого матеріалу різних вікових групах, що знайшов висвітлення в працях Т. Міщенко, Н. Огієнко, М. Соловей. Врахувати особливості професійної підготовки вчителя нам допомогли дослідження В. Обозного. Думка про історичне краєзнавство як складову національної освіти запозичена в О. Кашаба, а організаційні та методологічні проблемами краєзнавства у П. Тронька, який став першим очільником Національної Співки краєзнавців. Значне місце в розбудові проекту посідають роботи Я. В. Верменич з питань історичної регіоналістики [2].

Метою проекту був пошук та систематизація пам'яток історико-культурної спадщини на основі всебічного аналізу здобутків української та зарубіжної історіографії, вивчення архівних матеріалів та аналіз місцевої періодики. У ході реалізації зазначеної вище мети було визначено коло завдань, що потребують розв'язання:

- виявлення невідомих або маловідомих історико-культурних об'єктів України;
- здійснення опису кожного окремо взятого об'єкта з детальною фотографічною ілюстрацією;
- «вписування» пам'яток місцевого значення в історичний контекст регіону;
- активізація краєзнавчо-пошукової діяльності школярів та студентів;
- формування історичної свідомості молоді, зростання її національної гідності, а також національної та релігійної толерантності;
- визначення найбільш привабливих історико-культурних об'єктів для розробки туристичних маршрутів місцевого значення;
- визначення особливостей формування історичної пам'яті кожного з регіонів країни.

Оскільки предметом дослідження постають історико-культурні об'єкти, найбільш виправданим для його реалізації вбачається цивілізаційний підхід, який дозволяє оцінювати історико-культурні надбання народу з точки зору загальнолюдських позицій та цінностей. У ході реалізації проекту застосовувалися основні методи історичного пізнання. Так, порівняльно-історичний метод дозволив нам виявити ступінь достовірності джерел. Метод просопографії надав можливість висвітлити біографії найтиповіших репрезентантів певного осередку українського суспільства.

Серед міждисциплінарних методів використовувалися такі як герменевтика, а також статистично-аналітичний та математичний методи. Останні допомогли провести ґрунтовний аналіз документів та статистичних даних. Першочергове значення для реалізації проекту мали пошуково-дослідницькі експедиції, яким передувала копітка робота в архівах та мережі Інтернет.

У результаті виконання проекту передбачається створити повний описовий реєстр історико-культурних пам'яток української провінції. Його описова частина дозволяє виділити спільне, окреме й одиничне в регіональних історико-культурних традиціях в загальноісторичному та культурному контекстах України. Дослідження пам'яток історії, пам'яток монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва, історичного ландшафту об'єктивно зумовлює необхідність дослідження процесів міграції населення. Зокрема, концентрація значної кількості населення, що мігрувала з різних частин великої імперії, і була викликана бурхливим розвитком капіталізму, обумовила особливості культурного та історичного розвитку Донецького регіону. Отже, піднімається цілий пласт наукових проблем, які до сьогодні залишаються або поза увагою дослідників, або вивчені недостатньо.

Створення повного описового реєстру історико-культурних пам'яток української провінції проводиться в Україні вперше. Його реалізація повинна сприяти зміні підходів до формування «Державного реєстру нерухомих пам'яток України». Зокрема, розробники проекту планують запропонувати критерії визначення стану пам'яток історії та культури, що дозволить сформулювати комплексне уявлення про їх стан.

Особливе значення проект має для східноукраїнських областей, перш за все, – Донецької та Луганської. Автори проекту протягом попередніх років, ще до початку воєнних дій, встигли здійснити історико-культурні експедиції в ці регіони, результатом чого стало визначення основних культових та історичних споруд, пам'ятних місць та пам'яток архітектури. На зроблених під час експедицій авторських фото зафіксовано їх стан. Не виключено, що зараз вони можуть бути зруйновані частково, а то й повністю. Сподіваємося, що в подальшому наші матеріали можуть слугувати основою для проведення відбудовчих робіт.

Проект можна розцінювати як складову збереження пам'яток історії за зразком європейських підходів. Вважаємо, що використання матеріалів дослідження можливе в навчальному процесі:

- вдосконалення викладання навчальних курсів «Нова історія України», «Новітня історія України», «Історія рідного краю» у закладах вищої освіти, зокрема Горлівському інституті іноземних мов;
- внесення до навчального плану магістерської підготовки навчальної дисципліни «Історія Донбасу в контексті історичної регіоналістики»;
- започаткування на бакалаврській програмі (8-й семестр) навчальної дисципліни «Історична регіоналістика»;
- підготовка кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти другого (магістерського) та третього (доктор філософії) рівнів освіти;

- підготовка в межах програми Еразмус+ нової навчальної дисципліни «Академічна протидія гібридним загрозам в історичній освіті» (для здобувачів вищої освіти магістерського рівня);
Під час виконання програми в науковій сфері вдалося зробити наступне:
- опубліковано понад 20 статей із використанням матеріалів історико-культурних експедицій;
- опубліковано навчальний посібник, який отримав у 2012 році спеціальний гриф МОН з рекомендацією використання в навчальному процесі історичних факультетів [3];
- упорядковано збірник документів [4];
- захищено дві дисертаційні роботи з використанням результатів проекту;
- підготовлено фотовиставку «Ukraine Incognita» в читальній залі бібліотеки інституту.

За межами інституту використання матеріалів дослідження вбачається:

- в розробці методичних рекомендацій щодо використання краєзнавчого матеріалу в практиці шкільного вчителя для Інститутів післядипломної освіти;
- в розробці маршрутів вихідного дня.

І нарешті, основне завдання, яке бачать автори проекту сьогодні – це підготовка навчального посібника з робочою назвою «Історія України в історико-культурних пам'ятках української провінції», який повинен стати його логічним підсумком. Сподіваємося також, що понад 35 тис. кілометрів, які ми проїхали дорогами України, не стануть пустою тратою автомобільного ресурсу та паливно-мастильних матеріалів, а відзняті з різних ракурсів біля 150 тис. кадрів історичних пам'яток знадобляться широкому історичному загалу.

РЕЗЮМЕ

Автори статті викладають результати багаторічного проекту, який виконувався в межах викладання хрестоматійних курсів «Новітня історія України», «Історія рідного краю» та «Історична географія» у закладах вищої освіти педагогічного профілю. Проект передбачав опис пам'яток всіх областей, що ввійшли до «Державного реєстру нерухомих пам'яток України», а також пошук тих, що в силу певних обставин не були до нього включені. До цих пам'яток належать пам'ятки археології, історії, монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва, історичного ландшафту, науки та техніки. В проекті опускається археологічна складова, яка потребує окремого самостійного дослідження.

Ключові слова: українська провінція, культові споруди, пам'ятки монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркове мистецтво.

SUMMARY

The authors of the article present the results of a multi-year project that was carried out within the framework of teaching the courses “Modern History of

Ukraine”, “History of the Native Land” and “Historical Geography” in higher education institutions of pedagogical profile. The project included the description of the sites in all the areas that were included in *State Register of the Real Estate of Ukraine*, as well as the search of those ones that were not included in it due to certain circumstances. This register includes the monuments of archeology, history, monumental art, architecture and town planning, landscape art, historical landscaping, science and technology. The project omits the archaeological component, which requires a separate independent study.

Keywords: Ukrainian province, religious buildings, monuments of monumental art, architecture and town planning, landscape gardening.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горелов М. Є. Цивілізаційна історія України: Нариси / М.Є. Горелов, О.П. Моця, О.О. Рафальський. – К. : ТОВ УВПК «ЕксОБ», 2006. – 632 с.; Євтух В.Б. Етнонаціональна структура українського суспільства. Довідник / В.Б. Євтух, В.П. Трошинський, К.О.Галушко, К.О.Чернова. – К. : Наук.думка, 2004. – 343 с.; Етнополітична культура в Україні: реалії та виклики часу. – К. : ІПіЕНД ім І. Кураса , 2010. – 431 с.; Михальченко Н. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее. Монография / Николай Михальченко. – К. : ИПиЄНИ им. И.Ф. Кураса НАН Украины, 2013. – 340 с.; Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР / Ред.кол. : И. А. Игнаткин, (отв.ред.), И.М. Кравец, Е.И. Лопушинская, И. Р. Могитыч, В.П. Мисеенко. – К. : Будівельник, 1985. – Т.2.; Черняк Е.Б. Цивилиография. Наука о цивилизациях / Е.Б. Черняк. – М. : Мысль, 1996. – 348 с.; Reid N., Borderland A. Journey through the History of Ukraine. – Westview Press London, 2000 та ін.
2. Бенедюк В. Краєзнавство. Психолого-педагогічні основи краєзнавчої роботи / В. Бенедюк. – Луцьк : ВАТ, 2005. – 110 с.; Верменич Я. Адміністративно-територіальний устрій України: еволюція, сучасний стан, проблеми реформування / Ярослава Верменич. У двох частинах. – К. : Інститут історії, 2009. – Ч. I – 364 с.; Ч. II – 370 с.; Ярослава Верменич. У двох частинах. – К. : Інститут історії, 2009. – Ч.I – 364 с.; Ч.II – 370 с.; Верменич Я. Історична регіоналістика: навч. посібник. – К.: Інститут історії, 2014. – 412 с.; Кашаба О. Історичне краєзнавство як складова національної освіти: теоретичний аспект / О. Кашаба // Краєзнавство. – 2010. – № 1–2. – С. 96–104.; Обозний В. Краєзнавча підготовка вчителя (теоретичні і організаційно-практичні аспекти) / В.Обозний. – К. : КНУ ім. М.Драгоманова, 2001. – 254 с. ; Тронько П. Т. Краєзнавство України: здобутки і проблеми / П. Тронько. – К. : Інститут історії НАН України, 2003. – 126 с. та ін.
3. Докашенко В.М., Докашенко Г.П. Донецчина: люди, духовність, природа: навчальний посібник з курсу «Історія рідного краю» / Віктор Докашенко, Галина Докашенко. – Горлівка : ГІМ ДДПУ, 2012. (надано гриф МОН, лист 1/ 11-20842 від 31.12.13). Пропонований навчальний посібник

розроблений для дисципліни «Історія рідного краю». Вивчення правдивої вітчизняної історії відкриває нові можливості формування багатогранної, інтелектуально розвиненої особистості з високою патріотичною свідомістю. Початковою формою національно-патріотичного виховання може стати ставлення до своєї малої Батьківщини, до того куточка країни, де ми народилися і зростали. Регіональний чинник має вагоме, а інколи й переважне, значення в ідентифікаційних процесах як на колективному рівні, так і на рівні однієї людини. Донеччина – невід’ємна частина незалежної Української держави. Цей регіон доцільно розглядати не тільки під кутом географічного ареалу дослідження, а й з точки зору історичної регіоналістики, тобто як певною мірою соціокультурне поле, системоутворюючим чинником якого є поєднання природних умов, населення, господарства, релігії та духовного життя.

4. Трудові ресурси Донбасу: 1943–1990 роки: збірник документів / Кол. упорядників Абакелія Ю.І., Докашенко В.М., Докашенко Г.П. – керівник, Концур В.В. – Горлівка, ГПМ ДВНЗ «ДДПУ», 2013. У збірнику мовою документів визначається роль і місце Донецького регіону в економічній стратегії центру, розкриваються основні форми і методи вирішення кадрової проблеми в повоєнному Донбасі, шляхи створення та використання трудового потенціалу одного з найбільш потужних економічних регіонів Української республіки. Хронологічно документи охоплюють період 40–80-х років минулого століття. У збірнику представлено як опубліковані документи, так і документи з центральних та місцевих державних архівів, частина яких вперше вводиться до наукового обігу.